

Sociologie vznikla v souvislosti se zmenami pri prechodu od spolecnosti tradicni ke spolecnosti moderni a od sveho pocatku slouzi mimo jine jako nastroj registrace techto epochalnich zmen.

Predpoklada se pritom, ze novy socialni rad bude tim pevnejsi, cim vice budou dynamicke zmeny spolecnost vzdalovat od jejich tradicnich, pospolitostnich predchudcu. Proto sleduje sociologie peclive predevsim ty zmeny, o nichz se soudi, ze odlišují moderní společnost od tradicní co nejradikálněji.

Tradicni spolecnosti byly z naproste vetsiny agrarni, jejich populace mela nizsi stupen gramotnosti a byla soustredena az na vyjimky do malych lokalnich komunit integrovanych cetnymi pribuzenskymi a sousedskymi vztahy. Ke zvlaste sledovanim znakum modernizace proto patri: mira odchodu obyvatelstva do mest, eroze sirsich pribuzenskych vazeb a vyvoj nuklearni rodiny, tempo vzestupu vzdelanosti populace.

Primocara predstava modernizace, zejmena v pojeti konsensualnich sociologii, vychazi z predpokladu existence uzke jednoty mezi potrebami spolecnosti a zajmy jejich clenu. To, co prospiva spolecnosti, prospiva i vsem jejim clenum. Naopak to, co poskozujje jednu stranu, poskozujje i druhou. Masovy odchod populace do mest tak mel civilizovat az dosud polobarbarske venkovske obyvatelstvo, z hlediska celku mel prispet ke kulturni unifikaci, a tedy snazsi uriditelnosti spolecnosti z jedineho centra. Eroze sirsich pribuzenskych vazeb mela osvobodit jednotlivce od nejkonzervativnejsich forem socialni kontroly, z hlediska celku pak mela prispet k zaniku instituce, ktera v minulosti brzdila proces centralizace moci podobne jako cechy, gildy, regionalni a stavovske organy. Konecne rozvoj vzdelanosti mel zvyсит sance vseh na socialni vzestup pomoci podaneho vykonu, z hlediska celku byl jednim z hlavnich predpokladu rozvoje a aplikace vedy a techniky v oblasti produkce zbozi, sluzeb i v oblasti rizeni.

Soustredovani obyvatelstva ve mestech, relativni absence sirsich pribuzenskych siti a rust urovne vzdelanosti napomahaly spolecne integraci masy populace do velkych komplexnich organizaci zajistujících reprodukci ekonomickou, politickou, kulturni atd. Vcelku primocary vyvoj zminenych procesu kulminoval v padesatych a sedesatych letech v instituci rozvinuteho socialniho statu, zatimco v oblasti teorie zivil ideologii postindustrialni spolecnosti. V ni mely vsechny dosazene trendy modernizace pokracovat az k magickemu roku 2000. Z hlediska jednotlivcu mela tato vize znamenat ustaveni spolecnosti blahobytu, z hlediska celku se melo jednat o spolecnost rizenou ci programovanou.

Zminena vize primocare modernizace zacala jiz od konce sedesatych, predevsim vsak od poloviny sedmdesatych let, vykazovat radu problematickych mist:

1. Dochazi k urcitemu zvratu v prubehu zminenych modernizacnich socialnich zmen ci alespon v jejich hodnoceni.
2. Rutinni fungovani modernizovane spolecnosti vykazujje radu rizik, s nimiz primocara teorie modernizace nepocitala.
3. Z rady duvodu se ukazuje problematicnost pouziti zapadni sablony modernizace na tzv. rozvojove zeme tretiho sveta.

ad 1 Zvrat v prubehu modernizacnich zmen a v jejich hodnoceni

Pro moderni industrialni spolecnost bylo prave mesto symbolem pokroku a pro masu venkovske populace byl presun do mesta v prubehu devatenacteho a v prvni polovine 20. stoleti vyrazem socialniho vzestupu. Ve druhe polovine naseho stoleti se vsak exodus do mest ve vyspelych zemich zastavuje ci alespon zpomaluje, naopak venkov a mala mestecka predstavuji stale atraktivnejsi misto sidleni pro ty, kdo si to mohou dovolit. Za znak uspesnosti "mestana" je povazovana moznost sve mesto na co nejdelsi obdobi opoustet a ve velkomestech zustavaji trvale jen ti, kdo jsou z hlediska industrialni civilizace nejmene uspesni.

Ve stejne dobe registruji sociologove urcitou renesanci vyznamu sirsich pribuzenskych vazeb. Ty se udrzujji ci dokonce sili z nekolika duvodu. Rostouci krehkost nuklearni rodiny vede predevsim rozvedene matky s detmi ke hledani opory u svych vlastnich rodicu. Fungujici pribuzenstvi navic, jak ukazuje rada vyzkumu, muze hrát urcitou zprostredkujici roll mezi moznostmi individui a pozadavky spolecnosti (pribuzni napriklad casto zprostredkujji informace o pracovnich prilezitostech, o vyhodnych nakupech, o moznostech rekreace apod.). Existence vice ci mene rozvetvenych pribuzenskych siti je v protikladu se zjednodusujici predstavou masove spolecnosti jako atomizovane masy izolovanych individui pulzujících v rytmu prumysloveho mesta.

Masova demokratizace vzdelani, k niz ve vyspelych zemich dochazi priblizne od poloviny naseho stoleti, podporovala ideologii postindustrialni spolecnosti snad nejvyrazneji. Zpristupneni co nejvyssiho stupne vzdelani co nejvetsimu podilu obyvatelstva podporilo na jedne strane vzestupnou mobilitu zalozenou na podanem vykonu a zvyсило podil tech, kdo jsou pripraveni pracovat v technicky narocnejsich profesich, zaroven vsak jiz od prelomu sedesatych a sedmdesatych let vedlo tez k mnoha rozcarovanim. Mezi vedlejsimi, nezamyslenymi dusledky masove demokratizace vzdelani figuruje znehodnocovani diplomu vseh stupnu, vznik rizika hrozby nezamestnanosti pro vysokoskolaky, radikalizace studentstva.

ad2 Moderni spolecnost jako spolecnost rizikova

Pritazlivost hesla modernizace pro klasickou sociologii spocivala mimo jine v tom, ze v procesu modernizace byl spatrován nastroj, jenz vysoce spolehlive odstranuje nebezpeci, jez hrozila tradicni spolecnosti (napr. periodicke hladomory ci epidemie). Ucininnost nastroju modernizace pri eliminaci techto a dalsich zel byla povazovana za tak vysokou a natolik zarucenou, ze jen mala pozornost byla venovana novym rizikum, jez plodi samotna moderni spolecnost pouhym svym fungovanim.

Mezi sociology, kteri na rizika modernizace upozorňují, získal v prubehu osmdesatych let prominentni postaveni nemecky sociolog *Ulrich Beck*. V jeho koncepci je duraz kladen na to, ze moderni spolecnost produkuje ta nejzavaznejsi rizika nikoli snad vinou nejake uchylky, ale v dusledku sveho zcela bezneho, normalniho fizngovani. Vedena vidinou neustaleho zvysovani sveho vlastniho vykonu, zatezuje spolecnost nadmerne sve prostredi. Tato zatez se kumuluje a její

možné důsledky se stále více vymykají předvídatelné kontrole. Účinné kontroly se vymykají též nejmodernější technologické postupy, ať již v oblasti výroby chemikálií, atomové energie či genového inženýrství. Při konfrontaci s nimi a s možnými katastrofálními následky ztrácejí v minulosti vypracovaná pojištění a ochranná opatření svůj smysl.

Nova technologická rizika zpravidla nerespektují sociální bariéry, kolektivisticky ohrožují i ty, kdo se pohybují v symbolickém světě ideologie individualismu. Pouze před některými z nich se mohou zamoznější vrstvy vykoupat. Globalizace nejzávažnějších rizik (globální oteplování, ozonová díra aj.) však výrazně ztěžuje i tuto strategii.

Rizika a strach s nimi spojeny problematizují samotné základy legitimacy moderní společnosti. Ta byla získána díky tomu, že moderní společnost se prezentuje jako systém schopný s vysokou účinností produkovat a sociálně přijatelně rozdělovat nedostatkové statky. Velká část komplexních organizací vznikla právě s tímto cílem a podílela se významně na redukci bída, nemoci, nevědomosti aj. Tyto organizace však nejsou schopny adekvátně zasahovat v situaci, kdy hlavním problémem již není produkce a distribuce společenského dobra, nýbrž stále více právě produkce a distribuce nejruznějších rizik a ohrožení. Lidé, kteří se (alespoň ve vyspělých zemích) stále méně cítí ohroženi bídou a hladem, jsou stále více zasahováni jinými obavami a strachem. Estliže 19. století bylo ve znamení společnosti nerovnosti, dnes nastupuje *společnost nejistoty*. Nejistotu a obavy přitom budí tytéž technologie, které se podílely na zatlačování bída a umožnily demokratizaci konzumu. Dnesní nebezpečí tedy nemohou být odvrácena podle stejného receptu, který reslil nejpalcivější problémy minulého století. Minulé recepty se staly v tomto smyslu kontraproduktivní.

Tato nemohoucnost organizované modernity tváří v tvář vlastním důsledkům svého působení vyrůstá přímo z procesu diferenciaci moderního systému do jeho dříve tak funkčních podsystemů. S rozvojem moderní společnosti se postupně diferenciuje mnohé z toho, co se ve společnostech tradičních překrývalo a splyvalo. Vyděluje se samostatný systém moderní ekonomiky, samostatný systém moderní politiky, samostatný systém moderní vědy. Postupně se zvyšuje autonomie těchto systémů a vyhranuje logika, na jejímž základe fungují. Díky autonomii těchto sektorů přestalo být možné zasahovat z politických pozic do oblasti vědy, omezily se intervence do oblasti hospodárských aktivit. V době, kdy nové technologie plodí obrovská rizika a průmysl je často se značným profitem reprodukuje, však přestává být zmíněné vymezení subsystemů moderní společnosti funkční. Výsledkem například je, že politická moc, jež je zodpovědná za osudy národa, ví jen velmi málo o tom, co se děje za zdmi laboratorí a vědeckých ústavů, být právě odtud mohou v budoucnu přijít pro všechny občany rizika nejosudovější.

Protože nová rizika vyrůstají přímo z povahy moderní společnosti a jsou vedlejšími důsledky dosahování jejich priorit, není moderní společnost ve své dnešní podobě schopná jim účinněji čelit. Omezuje se na to, že je úředně eviduje, přírodovědně vysvětluje či je dokonce komerčně využívá a přitom politicky bagatelizuje. Výsledkem je vznik systému institucionalizované nezodpovědnosti, kdy stáčí, aby příroda byla poškozována v rozsahu úředně povolených předpisů a norem, a vše je zdanlivě v pořádku.

ad3 Problematicnost rozšíření vzorcu modernizace

Po druhé světové válce a především v padesátých a šedesátých letech vzniká obrovské množství sociologické a politologické literatury zabývající se potřebou modernizace tzv. nevyspělých, rozvojových zemí. Vychází se tehdy z předpokladu, že modernizace těchto oblastí bude pouze kopírovat proces euroamerický, o jehož úspěšnosti se vesměs nepochybovalo.

Mnozí se poukazují na technologická, environmentální i sociální rizika spjata s rozvojem současné společnosti tento optimismus zpochybňují. Poukazuje se též na obrovskou energetickou a materiálovou náročnost, kterou si vyzadal proces modernizace a kterou již z důvodu omezenosti planetárních zdrojů nelze zopakovat. Ani nejrozvinutější země dodnes nedospěly do takového stádia úspěšnosti využití zdrojů, aby mohly sloužit jako model pro rozšíření moderních vzorců jednání a spotřeby mezi zbylé čtyři pětiny světové populace.

Problém, jenž je znám jako problém vztahu Severu a Jihu, zpětně zpochybňuje udržitelnost nejen severních norem spotřeby, ale také nosnost přijímaných vzorců legitimacy sociálních nerovností. Jde o to, že sociální rozdíly mezi občany vyspělých zemí, pro jejichž zdůvodnění byly vyvinuty efektivní způsoby legitimacy, jsou stále zanedbatelnější v porovnání s nerovnostmi mezi bohatými a chudými kontinenty a jednotlivými zeměmi. Bezna schemata ospravedlnování sociálních nerovností přestávají být důvěryhodná v situaci, kdy hodnota průměrné výživy psa či kocky v USA výsoce překračuje příjem na osobu v Indii. Přitom nůžky mezi úrovní spotřeby Severu a Jihu se neustále rozevírají a tok financí i potravin ze zemí chudých do zemí bohatých stále sílí.

otázky k textu:

Jake trhlíny získala představa primocare modernizace?

O jakých rizicích hovorí Ulrich Beck? Co lze proti jeho teorii namítnout?

Co znamená "diferenciaci moderního systému do funkčních podsystemů"?

Popište problém vztahu Severu a Jihu.